

SYSTEMBOLAGET

Alkoholrapporten 2017

Tema: Alkohol, föräldrar och barn

SYSTEM
BOLAGET

Innehåll

Samlad bild av alkoholen i Sverige.....	5
Därför finns Systembolaget	7
Trendspaning: Ekologiskt, alkoholfritt och exklusivt.....	9
Sju av tio lärare har misstänkt att föräldrar dricker för mycket	13
Hon växte upp med föräldrar som var alkoholister	17
IQ – för ett smartare förhållningssätt	19
Konsumtion och risker	21
Så mycket dricker svenskarna	22
Här skaffar svenskarna sin alkohol.....	25
Ungas drickande på rekordlåga nivåer	26
Alkoholens skadeverkningar	28
Alkohol – föräldrar och barn	31
Annika Jankell om föräldraskap och medberoende	32
En gravid kvinna dricker aldrig ensam – alkoholrelaterade fosterskador.....	34
Miljardkostnader för samhället.....	37
Utblick: Drickande bland gravida vanligast i Europa	38
Katarina Wittgard om att vara FAS-förälder.....	41
FAS-drabbade Karls väg ut i yrkeslivet	43
Alkoholforskning	45
”Livsviktigt för folkhälsan”	46
Ytterligare miljoner till forskning	47
Källor	48

Vi ger en samlad bild av alkoholen i Sverige

Det här är Alkoholrapporten, en uppdatering av vad som händer på alkoholområdet. Aktuell forskning, ny statistik och trender i konsumtion och skadeutveckling – och ett särskilt fokus på alkohol och barn.

– Vad vi än tycker om det är alkoholen ständigt närvarande i vårt samhälle – på gott och ont. Systembolaget finns till för att begränsa alkoholens skadeverkningar, bland annat genom informationsinsatser, säger Systembolagets VD Magdalena Gerger.

EU är den region i världen som konsumerar mest alkohol och Sverige är, näst efter Danmark, det EU-land där störst andel av befolkningen dricker alkohol – uppemot 90 procent. Det visade en stor europeisk undersökning för några år sedan.¹⁾ Därmed inte sagt att svenskarna dricker mest räknat i liter per capita, tvärtom hör Sverige till de mer måttliga länderna i regionen.²⁾ Utvecklingen i Sverige går sedan ett antal år tillbaka mot gradvis minskande konsumtion, inte minst bland unga, men alkoholen ligger alltså bakom en betydande mängd skador och problem i samhället.

– Vi har ett flertal starka centra i Sverige som kontinuerligt producerar ny och värdefull kunskap, säger Magdalena Gerger. Men hittills har ingen tagit på sig att samla forskningsrön, statistik och nyheter om alkohol på ett och samma ställe.

VÄLGRUNDADE BESLUT OCH KRITISKT TÄNKANDE

Tanken är att Alkoholrapporten ska fungera som ett lättillgängligt kunskapsunderlag för alla som har intresse, privat eller yrkesmässigt, för alkohol och dess roll i samhället. Men varför skulle kunskapen om alkohol behöva bli större? Magdalena Gerger menar att kunskap dels är helt avgörande för välgrundade beslut i syfte att främja folkhälsan, dels att vi alla på individnivå är betjänta av ett kontinuerligt lärande som stärker det kritiska tänkandet.

– De allra flesta är medvetna om att alkohol kan orsaka skador på såväl individ som samhälle. Däremot är det inte lika uppenbart för alla att alkohol inte bara skadar den som dricker, utan även andra personer i omgivningen – på arbetsplatsen, i familjen och i bekantskapskretsen. I sin roll som VD på Systembolaget får Magdalena Gerger kännedom om många av alkoholens baksidor – bland annat i samband med besök på Bris och Trygga barnen, där hon träffat personer som dagligen får möta dem som råkat illa ut på grund av alkohol. Och även om kunskapsnivån

generellt är relativt god finns återkommande exempel på att fortsatta informationsinsatser behövs.

– Trots att en klar majoritet av gravida kvinnor i Sverige inte dricker föds fortfarande barn med alkoholskador som de drabbats av under fosterstadiet. Och fortfarande händer det att folk kommer in i våra butiker och frågar hur mycket mer de ska dricka för att maximera någon påstådd hälsoeffekt som de läst om – så nog behöver vi fortsätta vårt kunskapsarbete!

FOKUS PÅ BARN

– Idag lever minst 100 000 barn i Sverige med en förälder som har missbruksproblem.³⁾ Vi har valt att lyfta frågor om barn i den första Alkoholrapporten då vi ser att detta ämne måste belysas om och om igen för att fler ska reflektera över hur barn drabbas. Mycket av kunskapen finns idag, men det kommer ständigt nya rön.

Utöver att ge ut Alkoholrapporten kommer Systembolaget under 2017 att fortsätta med sin uppskattade seminarieverksamhet, forskningsfinansiering och forskningskonferenser – allt i syfte att minimera alkoholens skadeverkningar.

Systembolaget i siffror

- Drygt 5 400 anställda
- 438 butiker och cirka 500 ombud
- Omkring 700 aktiva dryckesleverantörer som tar in drycker från 5 000 dryckesproducenter
- Över 120 miljoner butiksbesök
- 40 miljoner digitala kundbesök (systembolaget.se plus apparna Sök&Hitta och Promillekoll)
- Omsättning: 27,5 miljarder kronor (inklusive alkoholskatt)

NYTTAN MED
SYSTEMBOLAGET

Alkoholkonsumtionen
blir lägre, vilket begränsar
alkoholskadorna.

Långsiktigt arbete mot langning
och noggranna ålderskontroller
har bidragit till att tonåringars
konsumtion har gått ned.

Vi informerar om riskerna
med alkohol.

Systembolaget

Vårt uppdrag – därför finns Systembolaget

Alkohol kan vara en källa till glädje och njutning, men också till beroende, sjukdomar, dödsfall, våld och olyckor. I syfte att minimera alkoholens skadeverkningar, på såväl individ- som samhällsnivå, har staten gett i uppdrag åt Systembolaget att – med ensamrätt och utan vinstmaximering – svara för all detaljhandel i Sverige med drycker som har högre alkoholhalt än 3,5 volymprocent.

Alkohol är inte som andra varor. Därför är Systembolaget inte heller som andra butiker. Till exempel medverkar Systembolaget aldrig till merförsäljning genom produktreklam eller köpstimulerande skyltning, inte heller erbjuds mängdrabatt eller extrapriser. Butikspersonalen ska ge god service och kvalificerad rådgivning till den som ber om det, men aldrig komma med dryckesförslag som kunden inte har efterfrågat.

Systembolaget är ett uttryck för den så kallade desintresseringsprincipen som varit vägledande för svensk alkoholpolitik sedan 1900-talets början. Principen syftar till att begränsa det privata vinstintresset på den svenska detaljhandelsmarknaden för att på så vis begränsa alkoholkonsumtionen.

EFFEKTIVA VERKTYG FÖR MINSKAD KONSUMTION

De tre mest effektiva instrumenten för att begränsa alkoholkonsumtionen är, enligt Världshälsoorganisationen, WHO, reglering av *tillgänglighet*, *pris* och *marknadsföring*.¹⁾

1. I Sverige regleras alkoholens *tillgänglighet* genom
 - a. begränsning av antalet försäljningsställen (Systembolagets ensamrätt till detaljhandel med alkohol-drycker) samt begränsning av öppettider.²⁾
 - b. lagstadgat förbud mot att sälja till personer som är under 20 år eller är märkbart påverkade. Systembolaget får inte heller sälja vid misstanke om langning.³⁾
2. *Priset* har, genom alkoholskatten, en dokumenterat begränsande effekt på alkoholkonsumtionen.^{4) 5) 6)} Också effekten på alkoholrelaterade skador är belagd i forskningen.^{7) 8) 9)}

3. *Marknadsföring* av alkohol regleras i Sverige i första hand i alkohollagen¹⁰⁾, men också i marknadsföringslagen. Bland annat föreskrivs att marknadsföring inte får vara "påträngande, uppsökande eller uppmana till bruk av alkohol". Där står också att reklam inte får "rikta sig särskilt till eller skildra barn eller ungdomar som inte har fyllt 25 år". Systembolaget gör aldrig reklam för produkter.

Ett flertal studier har visat att marknadsföring av alkohol framför allt riskerar att påverka unga – med tidigare lagd alkoholdebut och ökad konsumtion som följd.^{11) 12)}

I Systembolagets uppdrag ingår också att informera om alkoholens risker. Detta sker bland annat genom vetenskapligt grundad kundkommunikation, öppna seminarier och forskarkonferenser samt i samarbete med helägda dotterbolaget IQ.

Tre trender bland bryggare, bönder, boxar och buteljer

Ekologiskt, alkoholfritt och exklusivt. Det är några av de trender som vinner mark på den svenska alkoholmarknaden. Svenska alkoholkonsumenter blir alltmer medvetna, något som ställer högre krav på Systembolaget, säger inköparen Staffan Adin.

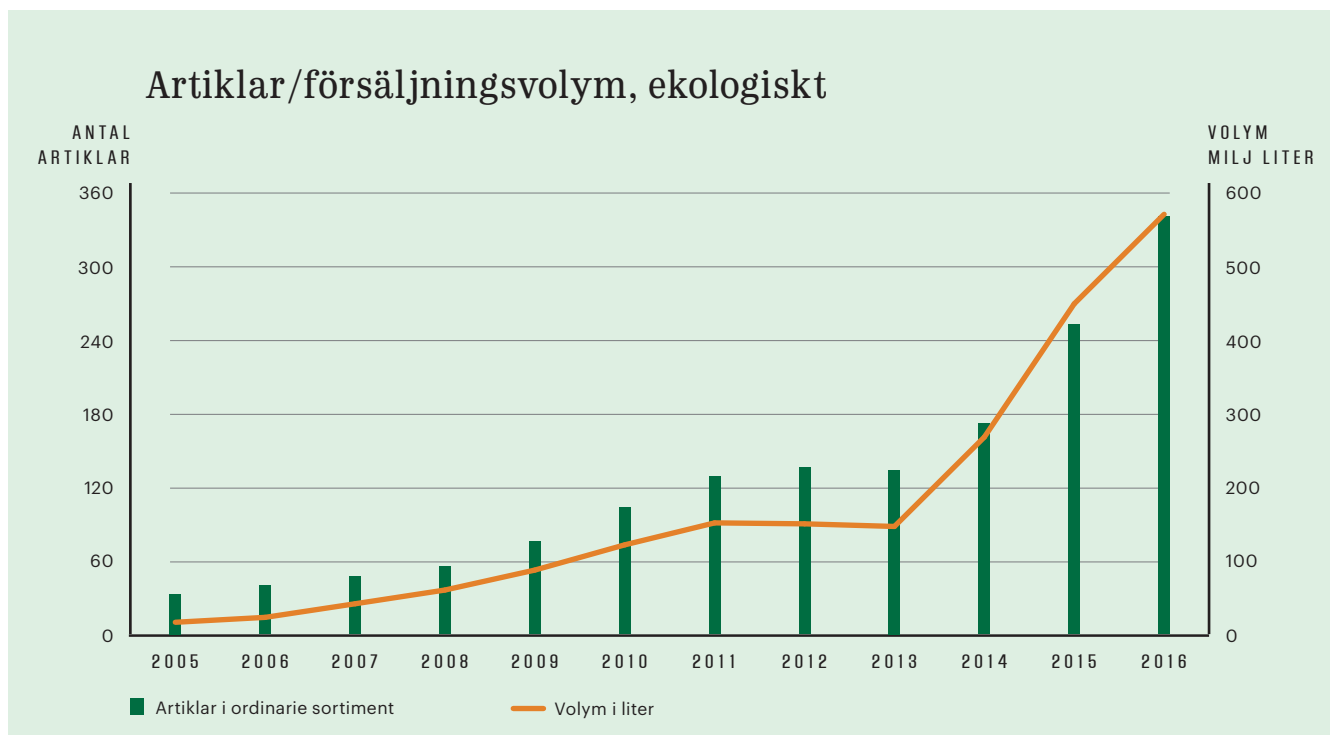
Som inköpare måste Staffan Adin alltid ha örat mot marknaden. När det gäller de stora volymerna är det mesta sig ganska likt från det ena året till det andra, men det som börjar som marginalfenomen bland mindre grupper av entusiaster, så kallade "early adopters", tenderar att få inflytande på marknader i stort.

– Något förenklat kan vi tala om tre trender som särskilt intressanta idag, säger Staffan Adin. Det handlar om ekologiskt, alkoholfritt och premiumisering, alltså en större benägenhet att köpa produkter i ett lite högre prisläge.

En utveckling som knappast någon kan ha missat är att ekologiska produkter, som tidigare utgjorde en försumbar andel av det totala sortimentet, har blivit allt vanligare. Det gäller framför allt antalet produkter, som formligen har skjutit i höjden på senare år, men det ökade intresset har också lett till att flera av storsäljarna nu blivit ekologiskt certifierade.

– Det är ett tydligt tecken på att producenterna har känt av hur kundernas preferenser har förändrats, säger Staffan Adin som länge arbetade som vininköpare innan han för några år sedan specialiserade sig på öl.

Systembolaget har på flera sätt verkat för att underlätta för kunderna att få kunskap om vilka produkter som är ekologiska och från och med i år garanteras ekologiska och etiskt märkta nyheter 12 månaders avtalstid.

Källa: Systembolaget år 2005–2016

Intresset för ekologiska drycker har ökat kraftigt de senaste åren. Idag finns över 300 ekologiska artiklar i Systembolagets fasta sortiment – en ökning med över 900 procent sedan år 2005. Också räknat i försäljning har ökningen varit dramatisk, om än från mycket låga nivåer.

Trenden med premiumisering hänger ihop med de senaste årens högkonjunktur som lett till att fler människor nu har mer disponibel inkomst att spendera. Både för varor och tjänster blir konsumenterna alltmer villiga att betala för en känsla av välmående. Vad gäller alkohol-drycker kommer detta till uttryck i att fler gärna köper det som är annorlunda och exklusivt.

IMPORTERAR MEST CHAMPAGNE

– Det handlar dels om det som helt enkelt är dyrare, att vi är ett av de tio länder som importerar mest champagne i världen till exempel, dels om att allt fler har ett aktivt specialintresse för hantverksmässigt framställda drycker, gärna lokalt och närproducerat, säger Staffan Adin.

Det gäller inte minst öl där en mängd nya bryggerier har växt fram samtidigt som en växande grupp entusiaster byter stor stark mot hantverksmässigt producerade specialsorter. Denna utveckling är en av anledningarna till att Systembolaget gjorde ett rejält omtag i kategoriseringen av öl: från att tidigare ha delat in sortimentet i fem övergripande ölstilar har man nu inte mindre än definierat och beskrivit 60 stilar, från *stout* och *pilsner* till mer ovanliga som *hopfenweizen* och *old ale*.

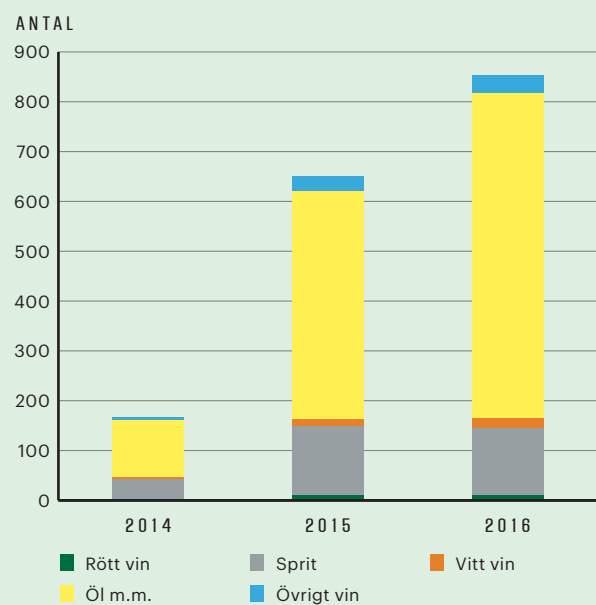
ALKOHOLFRITT VINNER MARK

Alkoholritt har ökat explosionsartat de senaste åren – visserligen från en låg nivå, men trenden är tydlig. Systembolagets mål har varit och är alltjämt att ingen som planerat att dricka alkoholritt ska välja ett alkoholhaltigt alternativ på grund av ett bristande utbud.

Men trenden gäller inte bara helt alkoholritt, utan även alkoholsvaga alternativ har ökat i popularitet, berättar Staffan Adin. Ett exempel är så kallad *session IPA*, en alkoholsvaga version av IPA (*India pale ale*) som har sitt ursprung i det tidiga 1900-talets England för att arbetare skulle kunna dricka öl på jobbet utan att bli alltför berusade...

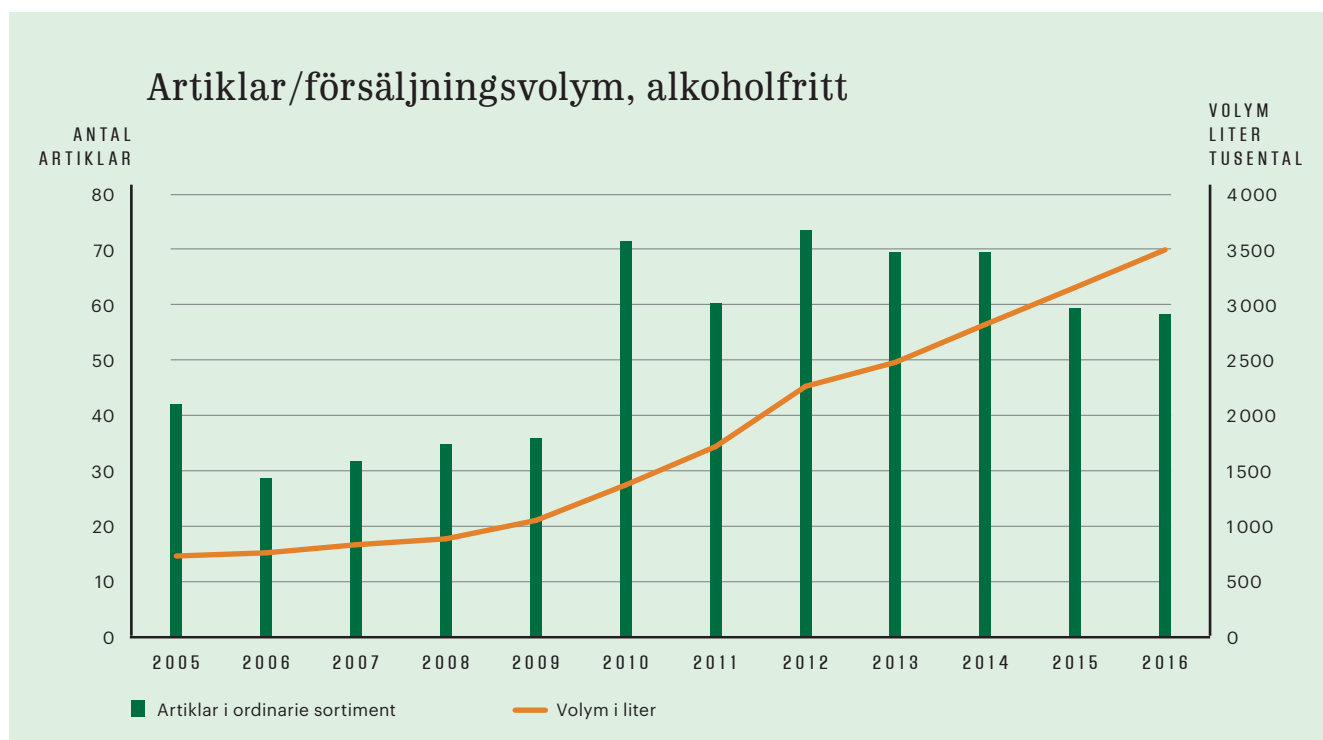
– Just den användningen är knappast något man skulle rekommendera idag, men för de folkhälsomål som Systembolaget är en del av är de här trenderna väldigt positiva – inte minst alkoholritt, men även att våra kunder väljer att köpa något färre men dyrare varor.

Antal artiklar i lokalt och småskaligt

Källa: Systembolaget år 2014–2016

Den mest explosionsartade ökningen står lokalt och småskaligt för. Framför allt är det lokalt och småskaligt producerad öl (den gula delen av staplarna) som har blivit populärare – både att tillverka och att dricka. Detta har lett till en veritabel bryggeriboom i Sverige på senare år. I början av 1990-talet fanns bara omkring 20 bryggerier, idag finns över 250. Intresset för lokalt och småskaligt hänger samman med trenden med premiumisering, där allt fler värdesätter det som är annorlunda och exklusivt.

Källa: Systembolaget år 2005–2016

Försäljningen av alkoholfritt pekar stadigt uppåt och närmar sig nu 350 000 liter per år (2016), detta trots att antalet artiklar i Systembolagets fasta sortiment minskat något de senaste åren.

Sju av tio lärare har misstänkt att föräldrar dricker för mycket

Sju av tio lärare har misstänkt att en elev har en förälder som dricker för mycket alkohol, men färre än var femte har uppfyllt sin lagliga anmälningsskyldighet.

Endast hälften av lärarna känner sig trygga i hur de ska hantera situationen och var fjärde menar att skolverksamheten inte erbjuder det stöd de skulle behöva för att hjälpa utsatta barn. Det visar en undersökning som Novus har genomfört på uppdrag av Systembolaget.

Att växa upp i en familj där missbruk förekommer är förknippat med en rad risker och problem. Det kan handla om oro och ångest, om att tvingas ta på sig ett stort ansvar för familjesituationen, om fysiska, psykiska och psykosociala skador och en påtagligt ökad risk att själv utveckla ett problematiskt förhållande till alkohol.¹⁾

Det finns flera, inbördes motstridiga, uppskattningar av hur många barn (under 18 år) som lever i en missbruksmiljö, men forskare menar att det under alla omständigheter rör sig om minst 100 000 och förmodligen fler än så.²⁾ Antalet barn som får någon form av stöd är emellertid betydligt lägre.³⁾ Inte i första hand för att det inte finns något stöd att få, över 90 procent av Sveriges kommuner erbjuder stödverksamhet, utan för att det kan vara svårt att identifiera de barn som skulle behöva det – inte minst då barn inte sällan vill dölja sina problem.⁴⁾

Vid sidan av socialtjänsten är det skolan som är den viktigaste institutionen för att upptäcka de barn som riskerar att fara illa till följd av missbruk i familjen.⁵⁾ Rektor, förskolechef, pedagoger och annan personal omfattas alla av en anmälningsskyldighet som innebär att de "är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa".⁶⁾ Systembolagets undersökning visar att endast ett fåtal, färre än var femte tillfrågad lärare, anmäler misstanke om barn som far illa till följd av att en förälder dricker för mycket till socialtjänsten.

VANLIGT MISSTÄNKTA ATT FÖRÄLDRAR DRICKER

Så, hur upplever lärarna sin beredskap för att möta och hantera en elev där det finns anledning att misstänka att en förälder eller vårdnadshavare dricker för mycket? Hur vanligt är det att lärare fattar sådana misstankar? Är de trygga med hur de ska hantera situationen? Upplever lärarna att de är rustade med de nödvändiga kunskaperna på området och erbjuder skolverksamheten det stöd de behöver?

För att ta reda på detta har Novus på uppdrag av Systembolaget genomfört en undersökning där 2 000 lärare i årskurs 1–6 har intervjuats. Resultatet visar att sju av tio lärare har haft anledning att misstänka att en elev har en förälder eller vårdnadshavare som har alkoholproblem. Var femte lärare uppger att de har haft misstankar av detta slag vid flera tillfällen.

Nio av tio lärare tog upp sina misstankar med en annan person eller instans. I första hand har lärarna vänt sig till elevhälsan, det vill säga skolsköterska och/eller skolkurator, 36 procent valde detta alternativ, medan 23 procent kontaktade rektorn. Här syns en viss skillnad då fler lärare i årskurs 1–3 vänder sig till rektorn medan lärare i årskurs 4–6 i större utsträckning kontaktar elevhälsan.

Anmälningsskyldighet

Utsatta barn och ungdomar måste fångas upp tidigt. Personalen i förskola och skola har en viktig roll i att upptäcka när barn far illa eller när det finns risk för det. De har också en skyldighet att anmäla till socialtjänsten om de får kännedom om eller misstänker missförhållanden.

Källa: Skolverket

Var femte lärare uppgav att de talade med en kollega medan endast en minoritet (4 procent) tog upp saken med socialtjänsten, elevens familj (4 procent) eller med eleven själv (2 procent). Tre av fyra lärare tog mer än en kontakt.

VAR FJÄRDE LÄRARE SAKNAR STÖD FRÅN SKOLAN

Vidare fick lärarna som deltog i undersökningen ange i vilken utsträckning de instämde i påståendet "Jag upplever att det finns fungerande stöd för mig som lärare inom skolverksamheten för att kunna hjälpa barn som har föräldrar/vårdnadshavare med alkoholproblem". Här visar det sig att var fjärde lärare inte instämmer, något som kan sägas förstärka en bild som kommit fram i tidigare studier. Det gäller dels en enkätstudie från 2010 som visade att av 500 slumpmässigt utvalda skolor hade endast var tredje en handlingsplan för hur lärare ska agera vid en eventuell identifiering av barn i missbrukarmiljö⁷⁾, dels en studie från 2017 som visar att lärarutbildningen strängt taget inte behandlar problemet över huvud taget.⁸⁾

OM UNDERSÖKNINGEN

Novus har genomfört intervjuer med lärare i årskurs 1–6 inom kommunal och privat skola. För att nå lärare inom kommunal skola har register använts. Då lärare inom privat skola är svårare att nå har dessa sökts på ett slumpmässigt urval av skolor.

Totalt har 2000 intervjuer genomförts under perioden 14 mars–7 april 2017 enligt följande:

1 800 intervjuer med lärare inom kommunal skola via ett rikstäckande register. Intervjuerna har genomförts som webbintervjuer. Deltagarfrekvens 46 procent.

200 intervjuer med lärare inom privat skola. Lärarna har sökts via telefon på ett slumpmässigt urval av skolor. Svarsfrekvens 42 procent.

Hela undersökningen finns att ta del av på systembolaget.se

Löpträningen är viktig för Helena Sandklef som inte kunde delta i några idrottsaktiviteter som barn eftersom föräldrarna aldrig kunde skjutsa.

Helena växte upp med föräldrar som var alkoholister

”Inte en enda människa fångade upp att något var fel”

Vid sju års ålder kunde Helena Sandklef blanda en perfekt kaffegök. Vid tolv var hon expert på groggar och noterade knappt att en lastbil lossade 135 whiskyflaskor på tomten hemma.

– Det låter galet, men för mig var det inte konstigt alls. Det var så man umgicks i min värld. Allt vad normala referensramar heter har jag fått skaffa mig i vuxen ålder, säger Helena Sandklef.

Berättelsen om flickan och hennes lillebror som växte upp med två alkoholister på landsbygden är både tung och mörk. Kanske är det värsta att ingen såg att något var riktigt illa – varken i skolan, bland kompisar eller andra vuxna.

– Det borde ha synt. Det är faktiskt obegripligt att inte en enda människa fångade upp signalerna, säger hon idag, 37 år och hyllad arrangör i nöjesbranschen.

Helena Sandklef kommer till vårt intervjuamtal direkt från ett möte med sin löpcoach. I höst ska hon springa Berlin Marathon, en utmaning med speciell bakgrund:

– Vi kunde inte vara med i några sporter när jag växte upp. Mina föräldrar kunde aldrig skjutsa någonstans. Jag hade inget vidare självförtroende när det gäller träning – och nu har jag tagit tag i det.

”Barn är lojala med sina föräldrar.”

Helenas berättelse spänner över alla de aspekter som följer av att leva nära ett missbruk. Det handlar om förnekelse, medberoende, bristande stöd till utsatta barn, kvinnliga alkoholister som döms extra hårt – och insikten att hon själv inte bara behövde terapi utan också led av post-traumatisk stress.

– Till exempel tålde jag inte lukten av aceton, jag kunde inte ens ta bort nagellack utan att kräkas efter det jag har varit med om – ändå hävdade jag att det inte alls var någon stressreaktion. Förnekandet kan vara monumentalt.

Men vi börjar från början med uppväxten i en arbetar-klassfamilj på landet i södra Sverige, något som Helena menar har stor betydelse för hur synen på alkoholbruk såg ut:

– Det är tyvärr ett betydligt mer ociviliserat drickande på landsbygden. Man super skallen av sig, helt enkelt. Det är också ett mycket större tabu, och det går dessvärre att ta sig fram på småvägar utan att det upptäcks att man kör rattfull. Det är förfärligt, men så är det.

Hembränd sprit var också vanligt i hemmet och som liten följde Helena med för att handla ingredienser på olika ställen – allt för att försöka dölja vad som pågick.

– Jag var såklart jätterädd att det skulle upptäckas, jag förstod ju att det var något förbjudet, men barn är lojala med sina föräldrar.

Helena flyttade hemifrån tidigt och efter en sejour i London i 20-årsåldern skulle hennes pappa hämta henne på flygplatsen:

– Jag fick en chock. Han vägde 145 kilo, hade vatten i lungorna och satt upp och sov.

ALLA LJÖG OM BEHANDLINGEN

Helena berättar att hon var i djup förnekelse av vad som låg bakom och istället pratade på om vikten av att han skulle träna och gå på spa-behandling.

– När läkaren sade ”din pappa har helt andra problem” förstod jag inte vad han pratade om. Jag kunde bara inte ta in att han var alkoholist.

Nu inleddes den första behandlingen på Nämndemansgården, något som enligt en överenskommelse med de närmaste skulle beskrivas som ”pappa är på kirurgen i Lund, han har lite problem med hjärtat”.

– Och jag var så medberoende så det går inte att beskriva. När pappa kom ut igen började han dricka och hävdade att han tillhörde den promille som klarar det – och jag trodde på honom.

När han så småningom togs in igen deltog Helena i en så kallad anhörigvecka och förnekade fortfarande att det rörde sig om allvarliga missbruksproblem.

– Det dröjde tre dagar innan de lyckades bryta ner mina murar och det äntligen gick upp för mig att han var alkoholist – och då blev jag så fruktansvärt arg. Jag reagerade genom att bli helt vansinnig på min pappa och det han utsatt mig för.

Här följer en period när Helena funderade på att avsluta kontakten med föräldrarna, men där hon och hennes sambo vid ett tillfälle åker hem till föräldrarna när allvaret i situationen eskalerat 2012 och Helena inte fick något svar på telefon.

Det som möter dem är en chock. Både mamman och pappan ligger utslagna och det luktar aceton och ruttet överallt.

Omhändertagande Helena blir extremt handlingskraftig, gör sig själv till förmyndare för föräldrarna, tar ut pengar på deras konton och ser till att båda kommer under vård – mamman på Nämndemansgården och pappan på ett annat behandlingshem.

– Mamma är undersköterska i den kommunala vården och där har ingen låtsats om problemen eller erbjudit hjälp. Det gör mig väldigt ledsen. Inte bara är traditionellt kvinnliga yrkesroller lägre prioriterade, inom vården borde man ju vara bättre på att upptäcka problem som alkoholism – som ju är en sjukdom. Man ser dessutom helt olika på mäns och kvinnors drickande. Det är som med JR och Sue Ellen. Ingen dricker så mycket som JR, men Sue Ellen blir äcklet som ingen vill ha att göra med.

SAMTIDIG HJÄLP VAR RÄDDNINGEN

Idag är båda föräldrarna nyktra och Helena säger att ingen som ser dem idag kan ana vad som hänt tidigare. Hon är övertygad om att det viktigaste var att de fick hjälp samtidigt.

– De skäms, förstås, men jag och min bror har sagt att vi måste få prata om det som hänt. Pappa går på AA-möten varje vecka, men då samhället är för litet för en renodlad kvinnogrupp så kände mamma sig trött på självupptagna män som tog plats under mötena och klarar sig bra på egen hand. Även här visar sig de traditionella könsrollerna, säger Helena med en lätt suck.

Vi återkommer till att ingen i hennes omgivning under uppväxten såg vad som pågick. Vad menar hon att man ska göra om man misstänker missbruk i ett barns familj?

VILL INTE SKVALLRA PÅ FÖRÄLDRAR

– Lärare och annan personal måste skapa ett förtroende så barnet förstår att det kan komma och prata. Sedan måste man förklara att det finns tystnadsplikt. Som barn vet man ingenting om sina rättigheter och känner bara att man skvallrar på sina föräldrar.

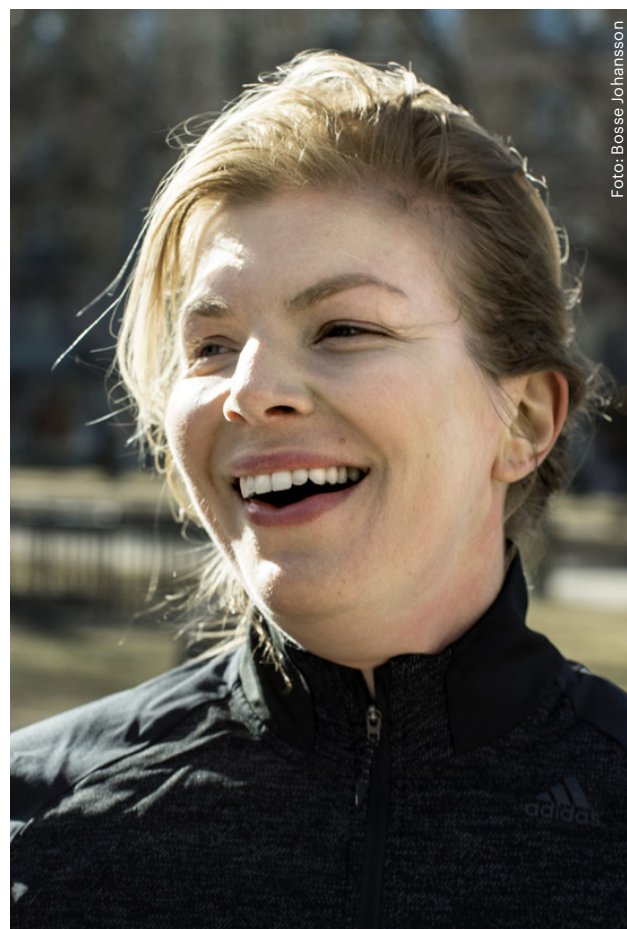

Foto: Bosse Johansson

”Jag känner att jag fått lära känna två helt underbara människor på nytt”, säger Helena Sandklef om sina föräldrar som nu har slutat dricka.

Hon efterlyser också betydligt mer information i skolan om alkoholmissbruk i familjer, och menar att det är för stort fokus på ”parkbänken”.

Som producent och arrangör i nöjesbranschen befinner sig Helena yrkesmässigt mitt i en traditionellt sett mycket tillåtande alkoholkultur.

– Jag har inte problem med att folk dricker. Det som äcklar mig är när de glorifierar det. Branschen är utsatt, det bjuds på alkohol överallt, men jag har nolltolerans för artister som inte sköter sig. Då avbryter jag samarbetet direkt.

På frågan om hon är orolig för föräldrarna och framtiden svarar hon:

– Jag är lycklig för varje dag de är nyktra och jag känner att jag fått lära känna två helt underbara människor på nytt. Jag är jätteglad över det vi har idag. Om det inte varar har jag i alla fall fått känna hur det är att ha nyktra föräldrar – och då är det ett fint minne.

IQ – för ett smartare förhållningssätt till alkohol

IQ är ett fristående dotterbolag till Systembolaget med uppdraget att verka för ett smartare förhållningssätt till alkohol. Det ska ske med kunskap och kommunikation som skapar medvetenhet, eftertanke och engagemang kring eget och andras drickande.

IQ tar fram rapporter och undersökningar som rör aktuella alkoholfrågor och har ett rikstäckande nätverk av aktörer inom alkoholområdet. Här presenteras några aktuella IQ-initiativ.

TONÅRSPARLÖREN

Tonårsparlören är en handbok som ges ut årligen av IQ. Den gör det lättare för föräldrar att prata om alkohol med sina tonåringar. Här finns fakta, råd, argument och tips som stöttar föräldrar i att sätta gränser som leder till att ungdomars alkoholdebut skjuts upp. Innehållet har tagits fram i samarbete med forskare, terapeuter, fältarbetare, föräldrar och tonåringar.

ALKOHOLPROFILEN

Alkoholprofilen är ett webbstest där man genom att besvara 14 enkla frågor får en första övergripande bild av sina alkoholvanor och eventuella risker med hur man dricker. Alkoholprofilen är Sveriges mest använda webbstest för alkoholvanor och varje år görs ungefär 100 000 tester.

ALKOHOLINDEX

IQs Alkoholindex är en årligt återkommande undersökning om attityden till alkohol. Den senaste upplagan, Alkoholindex 2016, visar att synen på berusningsdrickande blivit mer tillåtande, både bland kvinnor och män. Undantaget är unga vuxna, där attityden till att dricka sig berusad har blivit mer återhållsam.

FOTBOLL UTAN FYLLA

IQ har tillsammans med forskningsenheten STAD (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) och de allsvenska Stockholmsklubbarna AIK, Djurgården och Hammarby initierat satsningen Fotboll utan Fylla. Syftet är att sänka berusningsnivån på arenorna genom att minska andelen kraftigt berusade personer, och skapa bättre stämning och lugnare arrangemang i samband med fotbollsmatcher.

Läs mer på IQ.se

Konsumtion och risker

Så mycket dricker svenskarna

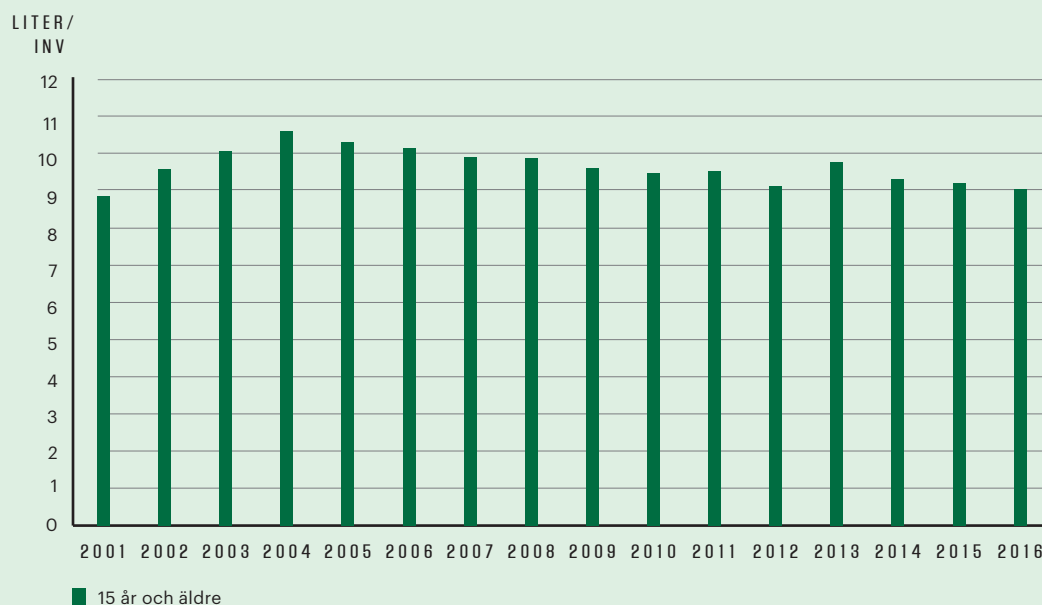
Alkoholkonsumtionen i Sverige fortsätter att minska. Under 2016 var den genomsnittliga konsumtionen 9,0 liter ren alkohol per invånare (15 år och äldre) vilket jämfört med året före är en minskning med närmare två deciliter.

Om man istället jämför med "toppnoteringen" 2004, det år då man i praktiken slopade införselkvoterna, har konsumtionen minskat med mer än en liter ren alkohol per invånare och år. Trenden vände neråt år 2005, men det är fortfarande långt kvar till de konsumtionsnivåer som rådde vid tiden för EU-inträdet 1994.

I Europa konsumeras i genomsnitt 10,9¹⁾ liter ren alkohol per år och invånare över 15 år. Motsvarande genomsnitt för hela världen är 6,2 liter.

Alkoholkonsumtionen har under den senaste tioårsperioden minskat hos båda könen. Störst minskning har männen stått för vilket lett till att skillnaden mellan könen blivit mindre.

Alkoholkonsumtionen i Sverige

9,0
L/INV 2016

Källa: PM Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016, Leifman, H., Trolldal, B. & Guttormsson, U.

Vin vanligast

Källa: PM Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016

Historiskt har Sverige räknats som en del av det så kallade brännvinsbältet, men faktum är att spritkonsumtionen länge uppvisat en stadig nedgång medan vinets andel av den

totala konsumtionen bara ökar. Under 2016 stod vin för 42 procent av svenskarnas alkoholkonsumtion, vilket kan jämföras med 21 procent för spriten.*

* Uppgifterna är baserade på liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre.

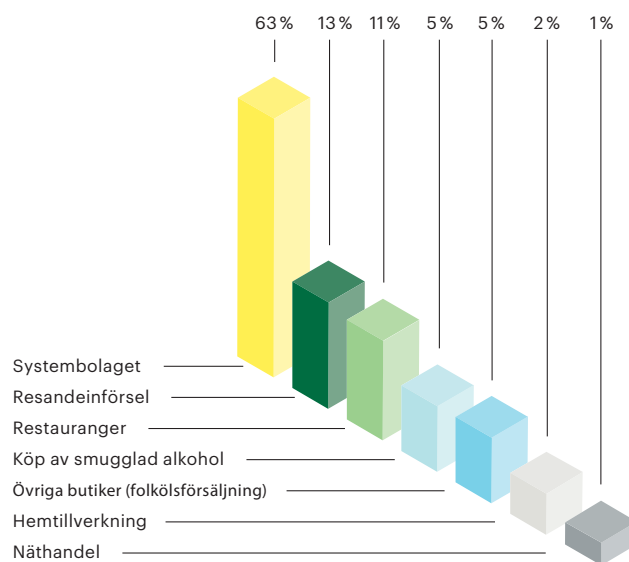

Här skaffar svenskarna sin alkohol

Av de nio liter alkohol som svenskarna konsumerade under 2016 kom 7,2 liter från registrerade källor, det vill säga Systembolaget, folkölsförsäljning och restaurangförsäljning – en högst marginell ökning jämfört med föregående år.

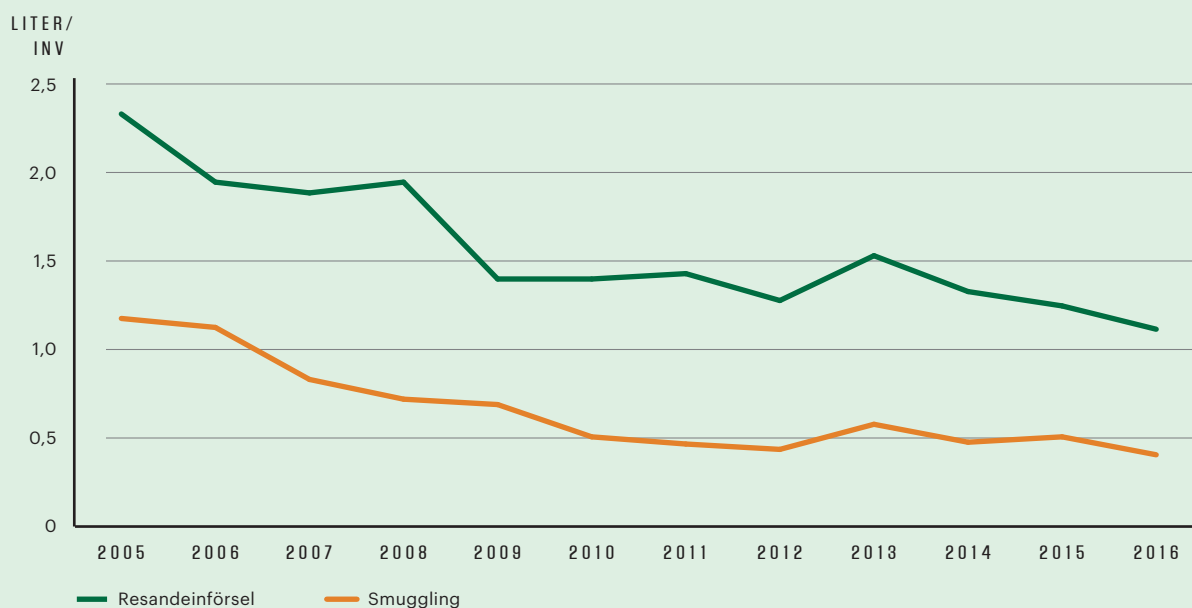
Den oregistrerade delen av konsumtionen, det vill säga resandeförsel, köp av smugglade alkoholdrycker och köp via internet, minskade med en deciliter jämfört med 2015 och uppgår nu till 1,9 liter.

Minskningen i den oregistrerade delen av konsumtionen beror framför allt på en nedgång i resandeförsel och smugglade alkoholdrycker. Nedgången är relativt liten, men stabil över tid. För tio år sedan konsumerade en genomsnittlig invånare över en liter smugglade alkoholdrycker per år vilket kan jämföras med dagens mängd, 0,4 liter. När det gäller alkohol som förts in i samband med resor har konsumtionen minskat från strax under två liter för tio år sedan till 1,1 liter år 2016.

Källa: PM Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016

Resandeförsel och smuggling

Källa: PM Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016

Ungas drickande på rekordlåga nivåer

Det är CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, som genomför den årliga undersökningen "Skolelevers drogvanor" på uppdrag av Socialdepartementet. De senaste resultaten visar att allt färre svenska ungdomar dricker alkohol, och att de som dricker alkohol gör det i mindre mängder.

Strax under fyra av tio niondeklassare, 39,7 procent, uppger att de druckit alkohol under det senaste året. Det är den lägsta andel som uppmätts sedan mätningarna startade 1971 och innebär en halvering jämfört med för 20 år sedan.

Motsvarande trend syns bland elever i gymnasiets år 2 där färre än tre av fyra uppger att de druckit alkohol under det senaste året. När gymnasieelevernas drogvanor började mätas år 2004 var det nio av tio som hade druckit det senaste året.

Mätt i liter ren alkohol har nivån sedan början av 2000-talet varit nedåtgående för pojkar i årskurs 9. För flickor började nedgången något senare. Pojkarnas konsumtion mäts nu till 1,2 liter ren alkohol per år, vilket är strax under en femtedel av snittkonsumtionen år 2000, 5,5 liter. För första gången sedan mätningarna inleddes var den genomsnittliga alkoholkonsumtionen bland flickor i årskurs nio under en liter, närmare bestämt 0,9 liter,

vilket innebär en minskning med över 40 procent jämfört med toppnoteringen för elva år sedan.

Bland elever i årskurs 2 på gymnasiet har alkoholkonsumtionen mer än halverats sedan 2006 och ligger idag på 3,4 liter ren alkohol per år för pojkar och 2,3 liter för flickor. Även andelen elever som kan klassas som högkonsumenter och riskdrickare minskar.

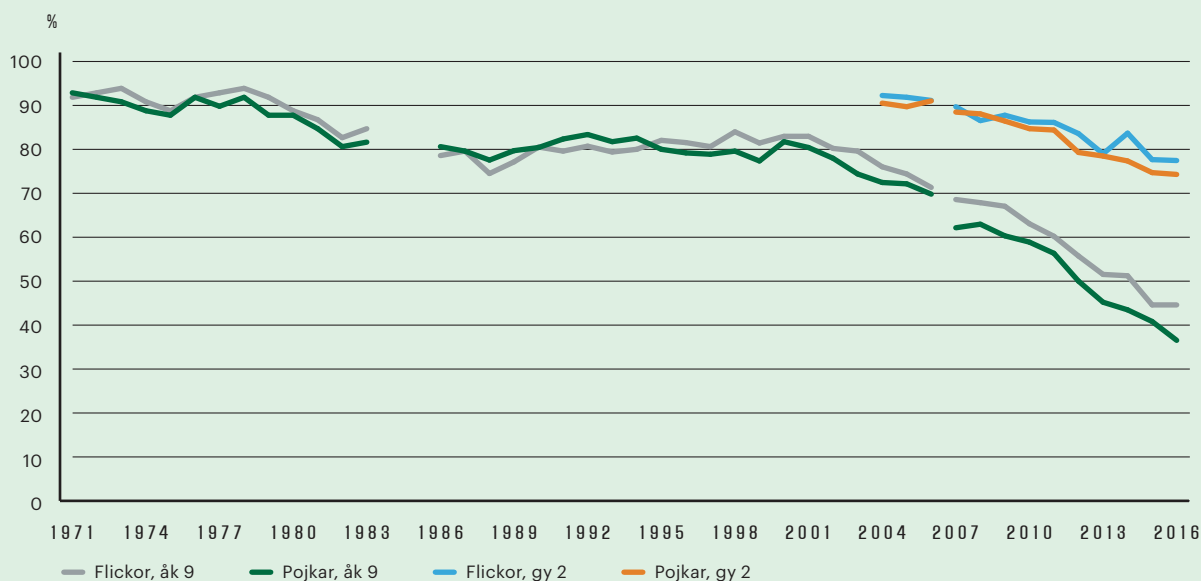
Exakt vad den nedåtgående trenden i ungdomars drickande beror på är inte klarlagt men ett flertal samverkande faktorer har föreslagits – allt från restriktiv alkoholpolitik¹⁾, att avsevärt färre unga får alkohol av sina föräldrar,^{2) 3)} till en internationell hälsotrend samt att unga i allt större utsträckning umgås på nätet.

RISKDRICKANDE

Riskdrickande definieras som antingen alkoholkonsumtion motsvarande minst 14 standardglas i veckan för pojkar och 9 standardglas för flickor. Med ett standardglas avses en mängd alkoholdryck som innehåller 12 gram ren alkohol. Ett standardglas motsvarar 12 cl vin, 33 cl starköl, 50 cl folköl eller 4 cl starksprit. Riskdrickande kan också avse intensivkonsumtion, vilket för flickor definieras som att dricka alkohol fyra standardglas eller mer vid ett och samma tillfälle. För pojkar räknas fem eller fler standardglas vid samma tillfälle som intensivkonsumtion.

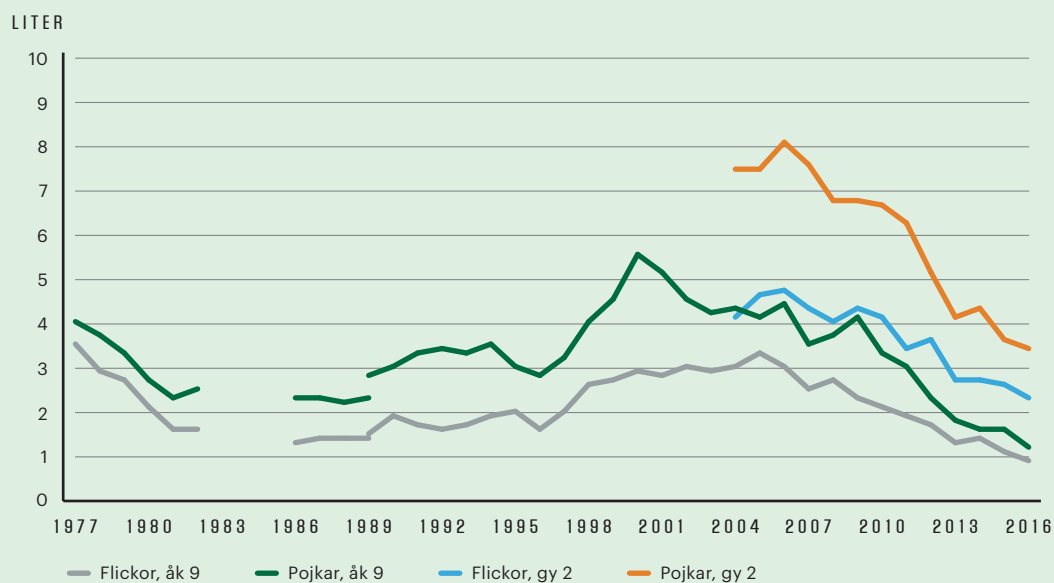
En möjlig förklaring till ungdomars minskade intresse för alkohol tros vara att en allt större del av fritiden tillbringas på nätet.

Andel alkoholkonsumenter i årkurs 9 och gymnasiets år 2*

Källa: Skolelevers drogvanor 2016 – CAN rapport 161. Red. Anna Englund. *Brott i tidsserien 2006/2007 indikerar förändring av fråga.

Genomsnittlig alkoholkonsumtion, liter ren alkohol/år, årskurs 9 och gymnasiets år 2*

100%
REN ALKOHOL

Källa: Skolelevers drogvanor 2016 – CAN rapport 161. Red. Anna Englund. *Brott i tidsserien 1989 indikerar förändring av fråga.

Alkoholens skadeverkningar

Globalt beräknas alkohol ligga bakom cirka sex procent av alla dödsfall. Det är de unga vuxna som löper störst risk att skadas eller dö av alkoholrelaterade orsaker. När det gäller direkta fysiska skador är det berusningsdrickande som ligger bakom flest fall av drunkning, våldsbrott, fallolyckor, bränder och trafikolyckor.

När en brittisk expertgrupp rankade 20 olika droger utifrån deras skadeverkningar på individ och omgivning kom alkohol överst på listan, alltså före narkotiska preparat som heroin och crack.¹⁾

Bland medelålders och äldre konstateras en översjuklighet som kan kopplas till alkohol och som främst beror på kroniska skador till följd av lång tids alltför hög konsumtion. Exempelvis är alkohol en riskfaktor för cancer, hjärt-kärlsjukdomar och diabetes – de stora folksjukdomarna i Sverige. Andra alkoholrelaterade sjukdomar är cancer i munnen, mag-tarmkanalen och bukspottkörteln, liksom fettlever och skrumplever (levercirros).

SKADAR INTE BARA DEN SOM DRICKER

Alkohol kan inte bara skada den som konsumerar för mycket, utan även omgivningen påverkas. Det handlar om allt från skam och psykiskt obehag till misshandel, dråp och mord.

Enkätundersökningar har visat att 50 000 svenska hushåll har ekonomiska problem till följd av en familjemedlems alkoholkonsumtion.²⁾ Uppemot 15 procent av vuxna svenskar har under det senaste året haft negativa erfarenheter till följd av en familjemedlems eller annan närståendes drickande. Närmare tio procent har negativa erfarenheter av en främmande persons drickande.

Alkohol under graviditeten kan orsaka fosterskador som kan ta sig uttryck som allt från lägre IQ och hyperaktivitet till allvarliga skador som FAS, fetalt alkoholsyndrom. Det finns en stor konsensus om att nolltolerans mot alkohol under graviditeten är det enda rimliga då man inte kunnat fastställa någon säker nedre gräns.

LIVSMEDELSVERKET MANAR TILL MÅTTFULLHET

Vad gäller alkoholintag i samband med amning har Livsmedelsverket reviderat sina rekommendationer. Tidigare råddes mödrar att helt avstå från alkohol så länge barnet ammas, men på senare år har man kunnat konstatera att den mängd alkohol som barnet får i sig via bröstmjölken är så liten att den i sig inte torde utgöra någon medicinsk risk.³⁾

Emellertid finns det studier som talar för att barnets utveckling kan påverkas om mamman dricker alkohol under amningsperioden.

Alkohol kan också leda till minskad bröstmjölksproduktion, att barnet äter mindre och att barnets sömn störs. Dessa effekter är måttliga och barnet kompenserar för dem inom ett dygn under förutsättning att mamman inte dricker alkohol under den tiden. Sammanfattningsvis, menar Livsmedelsverket, kan man inte sluta sig till att alkohol under amningen är helt riskfri. Därför är Livsmedelsverkets rekommendation numera att kvinnor som ammar ska vara måttfulla om de dricker alkohol, högst ett par glas vin eller motsvarande åt gången och högst ett par gånger i veckan.

Därutöver påtalar bland andra Folkhälsomyndigheten att drickande under amningsperioden kan ha annan negativ inverkan på det lilla barnets välbefinnande. Det handlar dels om att alkoholpåverkade föräldrar kan brista i förmågan till omvårdnad, dels om att barn kan bli oroliga av att föräldrarna betar sig, luktar och talar annorlunda.⁴⁾

60 000
barn

Minst 60 000 barn under 18 år har en förälder med så allvarliga missbruksproblem att de varit inlagda för sluten missbruksvård. Forskning har visat att dessa barn löper en påtagligt ökad risk att själva bli missbrukare, men även för olyckor, våld och självmord.^{5) 6)}

Enligt Socialstyrelsens alkoholindex behandlas årligen cirka 20 000 personer i slutenvården för missbruk av alkohol. Indexet visar också att närmare 2 000 personer dör av alkoholrelaterade orsaker.^{7) 8) 9)}

ALKOHOLINDEX TRUBBIGT INSTRUMENT

Emellertid inkluderar Socialstyrelsens alkoholindex bara diagnoser där ordet alkohol ingår. Det innebär till exempel att varken hjärt-kärlsjukdom eller cancer tas med, även i de fall sjukdomen är alkoholrelaterad. I en studie på 365 000 personer i åtta europeiska länder kom forskarna fram till att cirka 10 procent av alla nya fall av cancer hos män och 3 procent hos kvinnor är orsakade av alkohol.¹⁰⁾ Överfört till svenska förhållanden skulle det innebära att alkohol ligger bakom närmare 4 000 nya fall av cancer per år.

När det gäller dödsfall inkluderas inte heller dödsolyckor och självmord såvida inte alkohol nämns i dödsorsaksintyget.

Det är svårt att fastställa hur stora kostnader alkoholen åsamkar samhället. Beroende på hur man beräknar kostnaden för vård, frånvaro och förtidspension har man kommit fram till resultat som varierar mellan 20 och 160 miljarder kronor per år. Den största kostnadsposten ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är produktionsbortfall, men också värden och rättssystemet drabbas. I missbruksutredningen beräknades den årliga samhällskostnaden för riskbruk, skadligt bruk och beroende till 66 miljarder kronor vilket kan ställas i relation till att statens intäkt av alkoholskatten år 2015 uppgick till strax under 14 miljarder kronor.¹¹⁾

Alkohol – föräldrar och barn

Annika Jankell: Jag var oerhört ensam och skulle klara allt själv

Det var i början av 1990-talet som journalisten och programledaren Annika Jankell mötte den geniförklarade skådespelaren Thorsten Flinck och de två blev handlost förälskade – ett kändispar som snabbt fick två döttrar. Sedan dess har Annika svarat på otaliga frågor om hur hon kunde skaffa barn med en missbrukare.

– Men jag blev ju inte kär i en missbrukare, säger hon med en lätt suck. Jag blev kär i en vacker själ som senare visade sig ha problem. Och att ha hand om barn är en västanfläkt jämfört med att försöka leva med en missbrukare.

Hon tackar sin grundtrygghet och sin, som hon säger, extremt stabila uppväxt för att hon klarade av den turbulenta tiden med två små barn, försörjningsansvar och en egen yrkeskarriär – mitt i upptäckten av att missbruket var ett alldeles för stort problem för att hon skulle kunna lösa det.

– Vi bodde inte ihop, och det var nog väldigt avgörande för att det ändå gick, säger hon. Jag valde att bli ensam mamma för att slippa ha förväntningar på något som ändå aldrig skulle bli så i verkligheten.

Drygt 20 år senare vet hon inte bara allt om medberoendeproblematik, hon föreläser även om ämnet på universitet över hela landet och ska i sommar fortsätta kunskaps-spridningen under Almedalsveckan.

– Det var ingen som pratade om det här ämnet när jag fastnade i medberoende. Begreppet var totalt okänt för mig. Jag trodde medberoende innebar att jag också skulle vara fast i något missbruk, förklarar Annika och fortsätter:

– Nu skrivs böcker och det görs TV-serier, och ändå möter jag en enorm kunskapstörst när jag är ute och pratar. Jag märker att jag symboliserar en lättnad för många när jag vågar beskriva vad som kan hända närstående till missbrukare.

STOPPADE LÖPSEDLAR

I efterhand tackar Annika offentligheten för att hon någorlunda tidigt drog i nödbromsen. För en offentlig person som Thorsten Flinck, av många uppfattad som en spännande blandning av scengeni och riksmisbrukare, gick inte det vilda och destruktiva livet att dölja.

– Jag har ringt hur många nattliga samtal som helst till kvällstidningsredaktioner och chefredaktörer med budskap som: "Om ni publicerar den där löpsedeln i morgon så skadar ni allvarligt mina två barn." Som mediekunnig lyckades jag stoppa rätt många löp, men självklart inte alla.

Ett missbruk går oftast att dölja så länge fasaden inte rämvar, men det gjorde den här.

"Man köper alla förklaringar och ursäkter, och det blir vi mot världen."

– Från början väljer man att se det som händer som isolerade ögonblick, som något som inte kommer att upprepas. Man köper alla förklaringar och ursäkter, och det blir "vi mot världen".

Och sedan?

– Man blir som en blodhund som är expert på att sniffa upp gömställen och bevis. Och när man sitter som anhängig på ett behandlingshem inser man hur stora problemen verkligen är – och där gick det upp för mig: Jag kan varken rädda livet, hälsan eller anseendet – det spelar ingen roll hur kloka saker jag säger, hur mycket kärlek jag ger eller vilken fantastisk terapeut jag letar upp.

"MÅSTE STÄLLA ULTIMATUM"

I det här läget börjar Annika gå i terapi och får bland annat lära sig att sätta gränser och förstå skillnaden mellan djup empati och medberoende.

– Det finns inga genvägar för den som missbrukar, säger hon. Man måste ställa ultimatum och sedan stenhårt stå fast vid det.

Under den här tiden fick Annika ofta höra hur stark hon var.

– Men jag var oerhört ensam och skulle klara allt själv. Det bästa stödet fick jag genom praktisk avlastning. När jag visste att allt var ordnat för barnen kunde jag känna lugn, till exempel inför en jobbresor. Min mamma var till stor hjälp, men även andra ställde upp med handfasta insatser.

Att förklara för barnen tycker hon inte var så problematiskt som många kanske tror. Hon började med en mycket enkel version på temat "pappa är allergisk, men kan inte låta bli – och då blir han inte sig själv. Men han älskar er lika mycket ändå". Sedan byggde hon på med ytterligare förklaringar och nyanser vartefter barnen blev äldre, men grundtemat var detsamma.

När det gäller döttrarnas tonårstid och oron för allt från cigaretter till narkotika valde hon en retorik som visat sig vara framgångsrik.

– Vi har alltid haft en öppen dialog och jag körde på förtroende-spåret om "vad korkade de är, de där tjejerna

som röker – är det ingen som förklarat för dem att de bara ser osäkra ut?" Sedan har det varit väldigt viktigt för mig att föregå med gott exempel. Jag har absolut nolltolerans mot att köpa ut och att bjuda ungdomar på alkohol. Det är en signal som tydligt visar var jag står i frågan och att jag aldrig tänker kompromissa.

Annika Jankells drivkraft att sprida kunskap och att fortsätta föreläsa om medberoende verkar inte sina.

– Jag tänker hålla på till dess missbruk betraktas lika mycket som en sjukdom som hjärtinfarkt eller cancer – och dit är det ganska långt även om attityderna ändras.

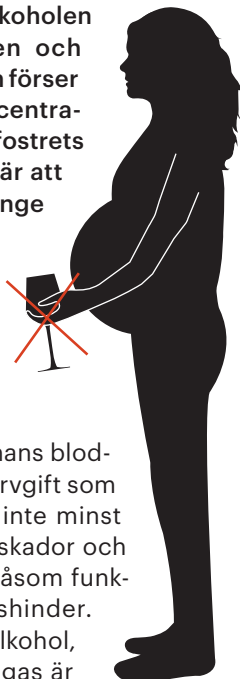
Foto: Bosse Johansson

"Det finns inga genvägar för den som missbrukar. Man måste ställa ett ultimatum och sedan stenhårt stå fast vid det", säger Annika Jankell, som flitigt föreläser om medberoende.

En gravid kvinna dricker aldrig ensam

När en gravid kvinna dricker tas alkoholen upp i blodet genom magsäcken och passerar därefter moderkakan som förser fostret med näring och syre. Koncentrationen av alkohol blir densamma i fostrets kropp som i kvinnans vilket innebär att fostret förblir berusat minst lika länge som modern.¹⁾

Även det omgivande fostervattnet blir alkoholhaltigt. Fostrets lever är alldeles för liten för att kunna bryta ner alkoholen som inte förbränns förrän den kommit tillbaka till kvinnans blodomlopp och lever. Alkohol är ett nervgift som påverkar fostret och dess organ, inte minst hjärnan, och kan orsaka allvarliga skador och livslånga negativa konsekvenser såsom funktionsnedsättningar och funktionshinder. Trots att prenatal exponering för alkohol, som det också kallas, kan förebyggas är det idag den vanligaste orsaken till födelsedefekter och utvecklingsavvikelser.²⁾

Det finns ingen "säker" alkoholkonsumtion under graviditeten, även måttliga mängder kan orsaka fosterskador.³⁾ Ju mer kvinnan dricker, desto allvarigare blir konsekvenserna. Dos (mängd alkohol per tillfälle), frekvens (hur ofta) och tidpunkt (hur långt in i graviditeten drickandet sker) påverkar vilka organ som skadas och i vilken omfattning.⁴⁾

Det finns inga exakta uppgifter om hur många som är drabbade, men en vanlig uppskattning är att ett till två barn i varje klass har någon form av problem till följd av medfödda alkoholskador.^{5) 6)}

FAS, FETALT ALKOHOLSYNDROM

Diagnosen FAS, fetalt alkoholsyndrom, beskrevs för första gången 1973. FAS betecknar en specifik uppsättning av födelsedefekter som orsakats av alkoholexponering i livmodern. För att kunna ställa diagnosen FAS måste fyra kriterier vara uppfyllda varav det första är att alkoholkonsumtion hos modern under graviditeten ska finnas dokumenterad.

Övriga kriterier är:

- Prenatal och/eller postnatal tillväxthämning – definierat som vikt, längd eller huvudomfång under tionde percentilen, det vill säga de tio procent av barnen som föds med lägst vikt/längd/huvudomfång.
- Strukturella missbildningar i hjärnan, mikrocefali (onormalt litet huvudomfång) eller annan genomgripande dysfunktion i centrala nervsystemet.
- Specifika ansiktsavvikelser, framför allt smala ögonspringor, utslätad näsfåra och tunn överläpp.⁷⁾

Andra kännetecken är:

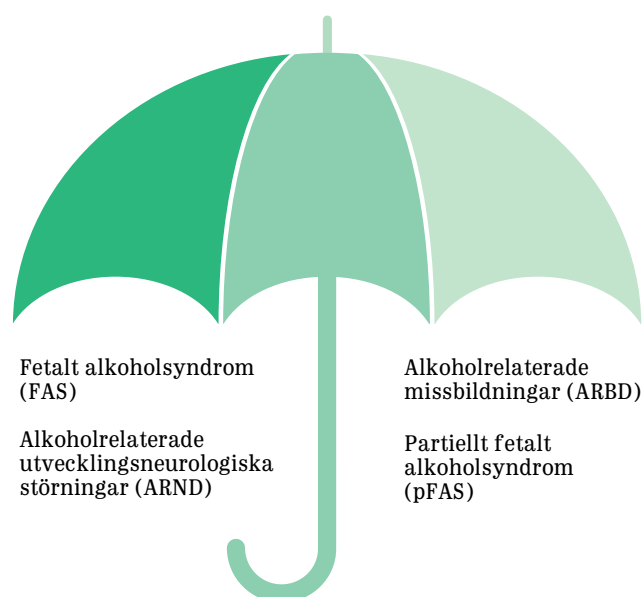
- Litet huvud
- Korta ögonspringor
- Veck i ögonvrån
- Bred näsrot
- Platt mellanansikte
- Kort uppnäsa
- Slät överläpp
- Smal överläpp
- Liten haka

Det finns idag inga tillförlitliga uppgifter om hur vanligt förekommande FAS är i Sverige. Det som forskare och andra experter emellertid är överens om är att FAS är kraftigt underdiagnostiserat. Baserat på en registerstudie uppskattar Socialstyrelsen att det varje år föds 100–200 barn som uppfyller diagnoskriterierna, men trots detta hittas bara drygt 30 barn och unga per år. Detta innebär att många barn med FAS aldrig får en korrekt diagnos och därmed inte heller det stöd som de och deras föräldrar skulle behöva.⁸⁾

FASD – ETT PARAPLYBEGREPP

Sedan några år tillbaka talar man också om fetala alkohol-spektrumstörningar (FASD = *fetal alcohol spectrum disorders*). Men till skillnad från FAS är FASD ingen formell klinisk diagnos med definierade diagnoskriterier, utan ett slags paraplybegrepp som omfattar flera skador på barnet av alkoholexponering under graviditeten. Utöver FAS ingår:

- Partiellt fetalt alkoholsyndrom (pFAS) kännetecknas av liknande avvikelser som vid FAS, men diagnoskriterierna är bara delvis uppfyllda.
- Alkoholrelaterade missbildningar (ARBD = alcohol-related birth defects) betecknar större eller mindre fysiska avvikelser, men inte beteendemässiga eller kognitiva avvikelser.
- Alkoholrelaterade utvecklingsneurologiska störningar (ARND = *alcohol-related neurodevelopmental disorders*) betecknar störd kognitiv utveckling och beteendemässiga avvikelser hos personer med normal fysisk utveckling.⁹⁾

Det finns inga exakta uppgifter om hur vanligt förekommande FASD är i Sverige, men forskarna uppskattar att det rör sig om cirka 1000 barn per år varav 100–200 med FAS.¹⁰⁾

Personer med FASD kan ha allt från relativt milda till grava problem, men till skillnad från personer med FAS kan utseendet vara helt normalt. Detta innebär en påtagligt ökad risk för att dessa barn och deras hjälpbehov inte uppmärksammas.¹¹⁾

EXEMPEL PÅ SKADOR OCH SYMTOM

Vid FAS, den allvarligaste formen av alkoholrelaterade fosterskador, förekommer en rad olika symtom från centrala nervsystemet, exempelvis:

- Sömnrubbningsar
- Koncentrationssvårigheter
- Överkänslighet mot intryck
- Hyperaktivitet
- Försenad talutveckling
- Inlärningssvårigheter

Problem med att hantera vardagslivet och bristande förmåga att anpassa sig finns dokumenterat i flera fall av FAS. Detta kan bland annat utläsas i andelen personer med FAS som behöver skyddade boendeförhållanden, som haft anpassningssvårigheter i skolan, problem på arbetsmarknaden och som hamnat i kriminalitet. Även FASD kan ge upphov till flera olika funktionsnedsättningar och funktionshinder. *Funktionsnedsättningar* kallas de direkta resultaten av skador på hjärnan till följd av alkohol, medan *funktionshinder* avser de handikapp och begränsningar som den nedsatta funktionen medför.

Det är viktigt att påpeka att i stort sett ingen person har *samtliga* de besvär som beskrivs. De individuella variationerna är stora, både vad gäller vilka problem man har och hur stora de är.

PSYKOLOGISKA FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR

- Svårt att anpassa sig
- Försämrat omdöme
- Hyperaktivitet
- Svårt att kontrollera aggressivitet
- Svag impuls kontroll
- Koncentrationssvårigheter
- Nedsatt kognitiv funktion: Inlärningssvårigheter, dåligt minne, svårigheter att förstå sammanhang, orsak och verkan, motsatser och likheter

Dessa funktionsnedsättningar får konsekvenser för hur den drabbade klarar sig i vardagen och i relation till sin omgivning.

FUNKTIONSHINDER

Personer med FAS och FASD har svårt att klara sig själva i det dagliga livet. Detta kan ta sig en mängd uttryck. På ett plan kan det handla om problem med sociala relationer, bristande delaktighet i fritids- och kulturaktiviteter, arbetsliv och demokratiska processer. På ett annat plan finns en kraftig överrepresentation av psykisk sjukdom, avbruten skolgång, problem med att ta sig ut i arbetslivet och kriminalitet.

Det finns forskning som talar för att funktionshindren, som ju är konsekvenser av funktionsnedsättningar, kan bli mildare om lämpliga åtgärder sätts in.

Miljardkostnader för samhället

Utöver personligt lidande för drabbade och anhöriga orsakar fetalt alkoholsyndrom också stora kostnader för samhället. Forskare vid Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) och Linnéuniversitetet har på uppdrag av Socialstyrelsen beräknat samhällets kostnader för FAS – kostnader som antas vara möjliga att begränsa genom tidiga insatser från samhället.

Man har studerat kostnaderna för särskilda boendeformer, särskola, psykisk sjukdom, missbruk, nedsatt arbetsförmåga samt det produktionsbortfall som uppstår till följd av att anhöriga till personer med FAS ofta inte har möjlighet att arbeta heltid.

Resultatet av den hälsoekonomiska studien visar att varje barn i Sverige, 0–17 år, med FAS beräknas kosta samhället närmare 700 000 kronor per år medan motsvarande samhällskostnad för vuxna, 18–64 år, beräknas till cirka en miljon kronor. Beräknat utifrån uppskattningen att 0,2 procent av den svenska befolkningen, ungefär 16 000 personer, har FAS innebär detta en total samhällskostnad på 14,4 miljarder per år. Detta är med all sannolikhet lågt räknat med tanke på att underdiagnostiken är omfattande (se, FAS, *fetalt alkoholsyndrom*).

Forskarna menar att dessa kostnader skulle kunna begränsas väsentligt om FAS-diagnosen ställs tidigt, senast vid sex års ålder, och interventioner sätts in i ett så tidigt skede som möjligt. Detta baserar de bland annat på erfarenheter från ADHD där det visats att insatser i förskola och skola påtagligt förbättrade chansen att fullfölja skolgången och komma ut på arbetsmarknaden.

14,4
miljarder kronor

Så mycket kostar
FAS samhället varje år.

Utblick: Drickande bland gravida vanligast i Europa

En nyligen genomförd studie har kartlagt dels den globala förekomsten av kvinnor som dricker alkohol under graviditeten, dels den globala prevalensen av FAS. Genom att studera och sammanställa nationella data har de kommit fram till att cirka var tionde gravid kvinna dricker alkohol i någon omfattning och att en av 67 bland dessa fick ett barn med FAS.¹⁾

Totalt beräknas att omkring 15 barn per 10 000 födda kommer att ha FAS och att det varje år föds över 100 000 barn som uppfyller diagnoskriterierna. Samtidigt, påpekar forskarna, är dessa uppgifter att betrakta som toppen på ett isberg då FASD är mellan nio och tio gånger vanligare än FAS.²⁾

Vidare visar studien att idel europeiska länder återfinns överst på listan över länder där flest kvinnor dricker alkohol under graviditeten:

1. Irland (60,4%)
2. Vitryssland (46,6%)
3. Danmark (45,8%)
4. Storbritannien (41,3%)
5. Ryssland (36,5%)

Som jämförelse kan nämnas att motsvarande andel för Sverige beräknats till 9,4 procent.

Värt att notera här är att dessa uppgifter inte säger någonting om hur mycket, hur ofta eller under vilken del av graviditeten de har druckit alkohol, bara att de har druckit alkohol under graviditeten. Oavsett detta står det klart att det faktum att uppemot var fjärde europeisk kvinna druckit under graviditeten reflekteras i den överlägset högsta förekomsten av FAS, 2,6 gånger högre än det globala genomsnittet.

Här finns emellertid en avvikelse som måste kommenteras: Sydafrika³⁾, som ju med sina 13,2 procent inte finns med bland de länder där flest kvinnor dricker under graviditeten, har världens i särklass högsta prevalens av FAS – närmare 600 fall per 10 000 födda. Det är mer än fem gånger fler än tvåan, Kroatien, och över 40 gånger fler än i Sverige där prevalensen beräknas till 13,9.

Förklaringen till detta ligger, menar forskarna, i att den andel av de sydafrikanska kvinnor över 15 år som överhuvudtaget dricker alkohol, långt under hälften, har en extremt hög alkoholkonsumtion per capita: 16 liter ren alkohol per år. Forskarna menar att det är rimligt att anta att intensivkonsumtion (*binge drinking*, intag av stora mängder alkohol per konsumtionstillfälle), den typ av alkoholkonsumtion som är allra skadligast för fostret, är vanligt förekommande bland dessa kvinnor. Måhända föreligger ett liknande mönster i fallet Island, där andelen kvinnor som druckit alkohol under graviditeten är lägst i Norden samtidigt som förekomsten av FAS är näst högst. Av de nordiska länderna har Danmark den högsta förekomsten av FAS.

SITUATIONEN I NORDEN

Andel kvinnor som druckit alkohol under graviditeten

1. Danmark: 45,8%
2. Norge: 22,6%
3. Finland: 15,7%
4. Sverige: 9,4%
5. Island: 8,9%

Förekomst av FAS, antal per 10 000 födda

1. Danmark: 68
2. Island: 45,3
3. Norge: 33,6
4. Finland: 23,3
5. Sverige: 13,9

SITUATIONEN I EUROPEISKA UNIONEN

Förekomst av FAS, antal per 10 000 födda

1. Kroatien: 115,2
2. Irland: 89,7
3. Italien: 82,1
4. Danmark: 68
5. Storbritannien: 61,3

SITUATIONEN GLOBALT

Förekomst av FAS, antal per 10 000 födda

1. Sydafrika: 585,3
2. Kroatien: 115,2
3. Irland: 89,7
4. Italien: 82,1
5. Vitryssland: 69,1

"Som förälder orkar man betydligt mer om man vet orsaken till problemen. Därför är det så viktigt att få en diagnos", säger Katarina Wittgard, förälder till FAS-drabbade Karl som fick sin diagnos först vid elva års ålder.

”En enorm lättnad att äntligen få en diagnos”

Idag skulle Katarina Wittgard direkt kunna se på ett barn om det finns anledning att misstänka FAS. Hon har mött så många och känner igen tecknen. Men när hon och maken Lennart för 25 år sedan adopterade då fyra-åriga Karl från ett barnhem i Polen, hade hon ingen som helst aning om hur alkoholrelaterade fosterskador kan yttra sig.

– Vi visste bara att han kom från en missbruksmiljö, och vi kunde inte alls tolka de tecken vi såg.

En välvillig omgivning gjorde inte saken enklare.

– Vi fick höra att det är en stor omställning att bli adopterad och att allt säkert skulle lösa sig när han började skolan, om något år, eller efter sommarlovet...

Katarina berättar att Karl hade de klassiska tecknen på FAS, men att diagnosen dröjde tills han var elva år. Han var en ovanligt liten fyraåring, 99 centimeter lång och vägde 14 kilo, han hade synfel och var hyperaktiv.

Det var en läkarnotering i Karls journal, ”FAS?”, som gjorde att han så småningom fick sin diagnos.

– Vi fick ingen information om misstanken, och läkarens motivering var att ”vi inte skulle vara hjälpta av att veta”.

Inget kunde vara mer fel, menar Katarina.

– Det är otroligt viktigt att få ett svar på vad problemen beror på. Det gör det lättare att be om rätt hjälp och stöd, och det är också viktigt för barnet att få veta varför inte allt fungerar som det gör för andra.

LADE SKULDEN PÅ SIG SJÄLV

Det tog lång tid innan Katarina och Lennart började ställa krav och begära hjälp. Men med en medicinsk diagnos fick de nytt självförtroende och deras ord en annan tyngd.

– Det är så lätt att man lägger skulden på sig själv. Som adoptivförälder är man granskad och utredd på alla tänkbara vis och alla har sagt att man kommer att klara av att bli en bra förälder. När man då ändå inte klarar det är det självklart att man får skuld känslor.

Katarina vet inte hur många gånger hon förklarat för lärare och annan personal hur Karl fungerar. Att han

saknar sociala spärrar, inte förstår vad som är farligt och att han som yngre inte kände hunger och törst och måste matas som ett småbarn under en skolutflykt.

– Ingen visste något om FAS och utbildningsbehovet är fortfarande enormt, säger hon. Det var som att det inte gick in, och sedan fick jag hem ett barn som kollapsade av vätskebrist eftersom han inte fått något att dricka under en hel dag.

En tidningsartikel om ryska adoptivbarn med alkoholskador blev en aha-upplevelse för familjen och bidrog till att Karl som elvaåring äntligen fick sin diagnos.

– Det var en enorm lättnad. Vi kände igen alla symtom och kunde checka av hela listan.

Nu kunde de också berätta för Karl.

– Det var inte svårt alls. Vi förklarade att ”något hände med dig när du låg i mammas mage för att hon drack alkohol, men hon var sjuk och visste inte att det var farligt.” Det är ett enkelt orsakssamband som är lätt att greppa för ett barn.

VISSA VÄNNER FÖRSVANN

Det var betydligt svårare för en del av omgivningen. Katarina berättar att vänner försvann för att det blev för obehagligt att prata om skador till följd av alkohol.

– Alla har en relation till alkohol, bra eller dålig. Det är ett ämne som kan vara svårt att hantera.

Nu har Karl hunnit bli 29 år och lever ett förhållandevis bra liv. Han har ett rum med egen ingång i anslutning till familjens lägenhet och har en praktikplats i en butik. Han är verbal och social, men har svårt att räkna och att läsa av andra människor.

– Man får vara noga med sällskap och omgivning, förklarar Katarina. Det är lätt att en sådan här person blir lurad och utnyttjad.

Hon återkommer till vikten av att få en diagnos. Att man som förälder orkar så mycket mer när man vet orsaken till problemen. En informationsinsats till, ytterligare några telefonsamtal...

Men ibland kan hon tänka:

– Att vi verkligen orkade! Ett hyperaktivt barn som bokstavligen hänger i gardinerna och som inte sover på nätterna. Jag vet inte hur många gånger jag hört natt-radians avannonsering på morgnarna och sedan bara kört igång igen.

Under åren utökades familjen med två familjehems-placerade fickor, nu 16 och 24 år gamla och helt utan FAS-problematik, något som gav perspektiv på Karls särskilda bekymmer. Familjen har även kontakt med den äldsta av Karls sex biologiska syskon, den syster som 16 år gammal blev som en extramamma när modern dog då Karl var ett och ett halvt år.

– Det innebär att han har en anknytning och en naturlig plats i världen. Det gör det lättare att knyta an på nytt och var en stor fördel för oss. Han förstod helt enkelt varför man behöver föräldrar.

”Alla har en relation till alkohol, bra eller dålig.”

SPRIDA KUNSKAP FOKUS FÖR FAS-FÖRENINGEN

FAS-föreningen föddes ur några artiklar som Katarina Wittgard skrev i adoptions- och familjehemstidningar under sent 90-tal. På så sätt fick hon kontakt med andra föräldrar i samma situation och i augusti 2000 höll föreningen sitt första årsmöte.

Från början var föreningens verksamhet helt inriktad på de drabbade familjerna. Man ordnade sommarläger och ungdomsläger, något som blev väldigt uppskattat för de här barnen som har svårt med kamratrelationer.

– Då fick de ett gäng som de visste att de träffar varje år. Det var oerhört värdefullt, säger Katarina Wittgard.

Sedan 2006 är hon halvtidsanställd av föreningen, som på senare år skiftat fokus till professionen, de personer och de instanser där behovet av utbildning och upplysning fortfarande är väldigt stort. Det handlar bland annat om skola, socialtjänst och hälso- och sjukvårdspersonal.

– Internet gör att familjer numera kan söka kontakt med varandra utan att gå via en förening, förklarar Katarina Wittgard. Nu fokuserar vi på uppgiften att via den ny-utvecklade FAS-portalen samla och sprida viktig kunskap.

Föreningen kämpar också för att utbildning om FAS ska finnas med som naturliga inslag för alla som studerar till olika yrken, socionom eller lärare.

– Det rör så pass många barn, och vi är övertygade om att mörkertalet är stort. Kunskapsbehovet är skriande och vi måste hitta fler barn som först kan få en diagnos – och sedan rätt hjälp och stöd.

Läs mer om föreningen på fasportalen.se

Katarina Wittgard är halvtidsanställd av FAS-föreningen och konstaterar att utbildningsbehovet fortfarande är enormt stort.

FAS-drabbade Karl på väg ut i yrkeslivet

Det är full aktivitet på Digital Center, en elektronikbutik i Landskrona. Hit kommer kunder som vill ha hjälp med sina mobiltelefoner och råd om olika typer av abonnemang. En av butikens tre anställda är Karl Wittgard, som vid elva års ålder fick diagnosen FAS, fetalt alkoholsyndrom.

Efter en praktikperiod har han nu fått en provanställning i butiken och står därmed på allt fastare mark i yrkeslivet.

– Jag trivs jättebra, säger Karl Wittgard entusiastiskt. Vi är ett litet gäng och jag känner att jag alltid kan fråga om hjälp om det behövs.

Att ha ett arbete att gå till är långtifrån en självklarhet för unga vuxna med medfödda alkoholskador till följd av mammans drickande. Butikschefen Teddi Martinsson på Digital Center beskriver situationen:

– Karl har det jag värderar väldigt högt, han vill verkligen arbeta, han är alltid tjänstvillig och gör gärna det där lilla extra. Då blir det mindre viktigt att han, till följd av sina skador, har problem med att hantera siffror.

Det privatägda företaget har ett avtal med Arbetsförmedlingen som står för en del av Karl Wittgards lön. Teddi Martinsson berättar ärligt att det tog flera veckor innan han förstod vilken typ av problem FAS kan ge upphov till. Han trodde först att han skulle kunna "förklara matematiken" för Karl. När han fått bilden klar för sig förstod han också vilka lösningar som skulle möjliggöra de kundorienterade arbetsuppgifter som Karl skulle ställas inför i butiken.

– Vi har ordnat olika paketlösningar som täcker de behov som de flesta kunder har, förklarar Teddi Martinsson. Det här arbetssättet förenklar hanteringen och kräver inga enskilda uträkningar. Vi fokuserar helt enkelt på det som Karl är bra på att hantera – att prata med kunder och vara serviceinriktad.

Teddi Martinsson, till höger, ger gärna FAS-drabbade Karl Wittgard en hjälpende hand på den gemensamma arbetsplatsen. "Jag har blivit mer förstående för andra människors problem", säger han.

Både Karl Wittgard och Teddi Martinsson är i 30-årsåldern, men med helt olika bakgrund och förutsättningar. På frågan vad Teddi Martinsson lärt sig av engagemanget för Karl svarar han:

– Jag har blivit mer förstående och ödmjuk inför andra människor och olika typer av problem som vissa kan tvingas hantera. Jag, som många andra, vet att gravida kvinnor inte ska dricka alkohol, men att det kunde få sådana här följder var nytt för mig.

Foto: Per Lindström

Alkoholforskning

”Livsviktigt för folkhälsan”

Ytterligare 29 000 fall av misshandel per år. Ytterligare 8 000 fyllekörningar. Ytterligare 1 400 alkoholrelaterade dödsfall. Det är några av de konsekvenser som ett avskaffande av alkoholmonopolet skulle medföra enligt en ny rapport.

– Folkhälsan vore den stora förloraren om alkoholmonopolet skulle avregleras, säger Johanna Gripenberg, en av forskarna bakom rapporten.

What are the public health and safety benefits of the Swedish government alcohol monopoly? – alltså hur skulle folkhälsan påverkas om alkoholförsäljningen avreglerades? Det är den frågan som ett internationellt forskarlag med representanter från Australien, Finland, Kanada, Storbritannien, USA och Sverige nu försökt besvara. Baserat på en omfattande genomgång av forskningslitteraturen i ämnet samt erfarenheter av privatisering i Nordamerika och Skandinavien har forskarna utgått från två olika scenarion, dels ett där man tänker sig att privata handlare får sälja alkoholdrycker i särskilda butiker, dels ett där alkoholdrycker får säljas i dagligvaruhandeln. I båda fallen kommer alkoholkonsumtionen att stiga, menar forskarna. Om man införde ett system med privata specialbutiker, liknande de *liquor stores* som finns i många länder, uppskattar forskarna att antalet försäljningsställen skulle öka med 200 procent och öppettiderna med 32 procent jämfört med dagens reglerade system. I det senare scenariot, där man kan köpa alkohol i livsmedelsbutiker, beräknas antalet försäljningsställen öka med hela 1 500 procent samtidigt som öppettiderna skulle öka med 76 procent.

– Privatisering, oavsett hur den ser ut, ökar konkurrensen vilket i sin tur leder till prispress och ökad tillgänglighet – faktorer som vi vet bidrar till ökat drickande, säger Johanna Gripenberg.

Forskarna har använt sig av två skilda statistiska metoder när de beräknat förändringar i sjuklighet, skador och dödsfall. Genom att jämföra den ena uppsättningen av resultat med den andra kan man minska risken för metodfel, över- och undertolkningar. Resultaten i rapporten är inte sällan uttryckta i procentsatser med decimaler vilket kan ge ett exakt och tvärsäkert intryck, men Johanna Gripenberg understryker att det självklart handlar om approximationer.

”Om alkoholmonopolet avregleras blir folkhälsan den stora förloraren”, säger Johanna Gripenberg, forskare vid Karolinska Institutet och chef för STAD, Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem.

– Man måste komma ihåg att det här är en modell, det ligger i sakens natur att den här typen av studier är behäftad med en rad osäkerheter. Men det förklarar inte det faktum att vi grundar våra slutsatser på bästa tillgängliga kunskap som vi dessutom tolkar försiktigt.

Ett flertal studier har visat att förstärkt tillämpning av åldersgränser leder till minskat ungdomsdrickande och därmed minskade skadeverkningar. Av metodologiska skäl har man emellertid inte kunnat inkludera den förebyggande effekten av Systembolagets strikta ålderskontroll, som förhindrar alkoholförsäljning till minderåriga i över 95 procent av fallen – resultat som enligt forskarna är unikt goda och endast kan matchas av statliga monopol i andra länder.

– Vår övergripande slutsats är att detaljhandelsmonopolet förebygger mänskliga tragedier och räddar liv samtidigt som det sparar enorma belopp för samhället.

Ytterligare miljoner till alkoholforskningen

– Aktuell och evidensbaserad kunskap är avgörande i arbetet med att minimera alkoholens skadeverkningar. Därför är det viktigt att Systembolaget, genom ett oberoende forskningsråd, kan anslå medel till forskning på detta viktiga område. Det säger Maria Renström, sedan 2016 ordförande i Systembolagets Alkoholforskningsråd.

Systembolagets engagemang i alkoholforskning syftar till att öka kunskapen om ett av våra stora folkhälsoproblem och hur dess skadeverkningar kan begränsas. Utöver stipendier, priser och delfinansiering av en professur i klinisk alkoholforskning bidrar Systembolaget till den samlade kunskapen på området genom sitt forskningsråd. I den senaste anslagsomgången, 2016, fördelade Systembolagets Alkoholforskningsråd sju miljoner kronor till 31 vetenskapliga studier. I år satsar Systembolaget hela tio miljoner kronor samtidigt som styrelsen beslutat om en delvis ny strategi för forskningsfinansieringen.

– Nu blir det ett ännu starkare fokus på folkhälsa och samhällsvetenskap, säger Maria Renström som haft i uppdrag att genomföra Alkoholforskningsrådets fokusförändring. I Alkoholforskningsrådets stadgar anges sedan tidigare att stöd ska lämnas till såväl samhällsvetenskaplig som medicinsk alkoholforskning, och att "forskning av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskador prioriteras". Det här är ett område som Maria Renström har gedigen erfarenhet av. Bland mycket annat har hon både arbetat på EU-kommissionen med att ta fram EUs alkoholstrategi och lett de förhandlingar som ledde till WHO:s *Global strategy to reduce harmful use of alcohol*.

Den nya forskningsstrategin består bland annat i en tydligare uppdelning av forskningsmedlen i två kategorier. Huvudparten, sju miljoner kronor, kommer även framgent att fördelas till samhällsvetenskaplig och folkhälsovetenskaplig alkoholforskning av högsta kvalitet. Av dessa medel öronmärks en miljon kronor för juniora forskare som nyligen disputerat.

– Svensk alkoholforskning håller hög internationell standard. Genom att uppmuntra nydisputerade forskare inom flera relevanta discipliner hoppas vi kunna bidra till att säkra återväxten inom detta viktiga forskningsfält. Resterande tre miljoner viks för det som kallas "av Systembolaget initierad forskning", det vill säga forskningsprojekt

inom områden som Systembolaget eller Alkoholforskningsrådet identifierat som särskilt angelägna och där mer forskning behövs. Ett aktuellt exempel är den workshop som Systembolaget arrangerade under våren 2017 för att diskutera hur forskningen på bästa sätt kan stödja både de som arbetar med barn och familjer och de som arbetar med vuxna personer med missbruksproblematik.

– Diskussionen med både forskare och praktiker gjorde det väldigt tydligt att det finns mycket att vinna på att tillämpa ett familjeperspektiv där man lyssnar på barnen och fokusera på deras behov även när man jobbar med vuxna, säger Maria Renström. Det handlar till exempel om att hitta effektivare metoder för att förebygga att barn till missbrukande föräldrar själva utvecklar missbruk, men också om hur man ska hantera föräldrarollen vid behandling av vuxna.

Inom detta område hoppas Maria Renström att Systembolagets Alkoholforskningsråd ska kunna stimulera viktig kunskapsproduktion.

Starkare fokus på folkhälsa och samhällsvetenskap. Det är resultatet av den fokusförändring för Systembolagets Alkoholforskningsråd som genomförts under ledning av ordförande Maria Renström.

Källor

Vi ger en samlad bild av alkoholen i Sverige

- 1) *EU citizens' attitudes towards alcohol*. Special Eurobarometer 331. European Commission 2010.
- 2) *Alcohol per capita consumption*. *World Health Statistics 2016 data visualizations dashboard*. Världshälsoorganisationen WHO, 2016.
- 3) Leifman, H, Raninen, J. *Föräldrar i missbruks- och beroendevård – en kartläggning av hur deras föräldraskap fungerar* – CAN rapport 147. CAN 2014.

Vårt uppdrag – därför finns Systembolaget

- 1) Global status report on noncommunicable diseases, Chapter 4. *Reducing risks and preventing disease: population-wide interventions*. Världshälsoorganisationen WHO, 2010.
- 2) Alkohollagen, 3.7–3.8.
- 3) Alkohollagen, 5 kap.
- 4) Norström, T. "Priselasticiteten för alkohol 1984–2003", kapitel i *Gränslös utmaning – alkoholpolitik i ny tid*. SOU 2005:25, s. 409–429.
- 5) Wagenaar, AC et al. *Effects of beverage alcohol price and tax levels on drinking: a meta-analysis of 1003 estimates from 112 studies*. *Addiction*. 2009 Feb;104(2):179-90.
- 6) Jiang, H et al. *The Dynamic Effects of Changes in Prices and Affordability on Alcohol Consumption: An Impulse Response Analysis*. *Alcohol and Alcoholism*, 2015, 50(6) 631–638.
- 7) Stockwell, T et al. *Minimum Alcohol Prices and Outlet Densities in British Columbia, Canada: Estimated Impacts on Alcohol-Attributable Hospital Admissions*. *Am J Public Health*. 2013 Nov;103(11):2014–20.
- 8) Wagenaar, AC et al. *Effects of Alcohol Tax and Price Policies on Morbidity and Mortality: A Systematic Review*. *Am J Public Health*. 2010 Nov; 100(11): 2270–2278.
- 9) *Alkohollag, 7 kap. Marknadsföring av alkoholdrycker*, Svensk författningssamling 2010:1622.
- 10) *Marknadsföringslag*, Svensk författningssamling 2008:486.
- 11) Gilmore, I et al. *Does marketing communication impact on the volume and patterns of consumption of alcoholic beverages, especially by young people? – a review of longitudinal studies*. Science Group of the European Alcohol and Health Forum, 2009.
- 12) Elgán, T. Gripenberg, J; Jägerskog, M. *Fyller reklamen glasen?* IQ Rapport 2015:3.

Sju av tio lärare har misstänkt att föräldrar dricker för mycket

- 1) Elgán, T.H., Leifman, H. *Barn i missbruksmiljö: en studie kring policy och praktik på svenska skolor*. STAD-rapport nr 43. STAD 2010.
- 2) Leifman, H, Raninen, J., Sundelin, M. *Föräldrar i missbruks- och beroendevård och deras barn* – CAN rapport 141. CAN 2014.
- 3) Wannberg, H. *Upptäck i tid. Om kommunernas stöd till barn som växer upp i familjer med missbruk*. Junis, IOGT-NTOs Juniorförbund 2016.
- 4) Elgán, T.H., Leifman, H. *Barn i missbruksmiljö: en studie kring policy och praktik på svenska skolor*. STAD-rapport nr 43. STAD 2010.
- 5) Wannberg, H. *Upptäck i tid. Om kommunernas stöd till barn som växer upp i familjer med missbruk*. Junis, IOGT-NTOs Juniorförbund 2016.
- 6) 14 kap. 1 § socialtjänstlagen.
- 7) Elgán, T.H., Leifman, H. *Barn i missbruksmiljö: en studie kring policy och praktik på svenska skolor*. STAD-rapport nr 43. STAD 2010.
- 8) Zetterqvist, M. *Att upptäcka barn i missbruksmiljö En studie om grundlärares utbildning kring barn som lever i en familj med missbruk*. Junis/CAN, 201.

Så mycket dricker svenskarna

- 1) *Global status report on alcohol and health 2014*, World Health Organization. *PM Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016*, Leifman, H., Trolldal, B., & Guttormsson, U. *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2015 CAN Rapport 160*, Björn Trolldal (red.).

Ungas drickande på rekordlåga nivåer

- 1) Raninen J, Härkönen J, Landberg J. *Long-term effects of changes in Swedish alcohol policy: can alcohol policies effective during adolescence impact consumption during adulthood?* *Addiction*. 2016; 111, 1021–1025.
- 2) *Tro inte på myter om langning*. Folkhälsomyndighetens webbplats/CAN.
- 3) Danielsson, AK. *Adolescent alcohol use: Implications for prevention*. Karolinska Institutet 2011.

Alkoholens skadeverkningar

- 1) Nutt DJ, King LA, Phillips LD; *Independent Scientific Committee on Drugs*. *Drug harms in the UK: a multicriteria decision analysis*. *Lancet*. 2010;376, 1558-65.
- 2) Ramstedt M, Sundin E, Landberg J, Raninen J. (2014). *ANDT-bruket och dess negativa konsekvenser i den svenska befolkningen*, STAD, Stockholm, Rapport 55, 2014.
- 3) *Alkohol och amning*, Livsmedelsverkets webbplats, uppdaterad 2016-01-27.
- 4) *Tänk efter i vilket sällskap du berusar dig*, Folkhälsomyndigheten, 2015.
- 5) *Alkoholens skadeverkningar*, Folkhälsomyndigheten 2016.
- 6) Hjern A, Arzu, A, Vinnerljung B. *Att växa upp med föräldrar som har missbruksproblem eller psykisk sjukdom – hur ser livet ut i ung vuxen ålder?* CHES, Nka Rapport nr 2014:4.
- 7) *Statistikdatabas för diagnoser i slutenvård*, Socialstyrelsen.
- 8) *Statistikdatabas för diagnoser i öppenvård*, Socialstyrelsen.
- 9) *Statistikdatabas för dödsorsaker*, Socialstyrelsen.
- 10) Schütze M, Boeing H, Pischon T. et al. *Alcohol attributable burden of incidence of cancer in eight European countries based on results from prospective study*. *BMJ*. 2011;342:d1584.
- 11) *Missbruket, Kunskapen, Vården*, SOU 2011:6, Socialdepartementet, 2011.

En gravid kvinna dricker aldrig ensam

- 1) *Alkohol och graviditet*, 1177 Vårdguiden.
- 2) Williams JF, Smith VC; Committee on substance abuse. *Fetal alcohol spectrum disorders*. *Pediatrics* 2015;136:e1395–406.
- 3) Ibid.
- 4) May PA, Blankenship J, Marais AS, et al. *Maternal alcohol consumption producing fetal alcohol spectrum disorders (FASD): quantity, frequency, and timing of drinking*. *Drug Alcohol Depend*.
- 5) *Barn, föräldrar och alkohol – vad vet vi om riskerna?*, Seminarierapport 2014:1, Systembolaget
- 6) May, P. A., Gossage, J. P., Kalberg, W. O., Robinson, L. K., Buckley, D., Manning, M., & Hoyme, H. E. *Prevalence and epidemiologic characteristics of FASD from various research methods with an emphasis on recent in-school studies*. *Dev Disabil Res Rev*. 2009;15(3):176-92.
- 7) Williams JF, Smith VC; Committee on substance abuse. *Fetal alcohol spectrum disorders*. *Pediatrics* 2015;136:e1395–406.
- 8) *Förbättrat stöd till barn som anhöriga – Slutrapport från ett regeringsuppdrag 2011–2014 samt pågående arbete*, Socialstyrelsen 2015.
- 9) Williams JF, Smith VC; Committee on substance abuse. *Fetal alcohol spectrum disorders*. *Pediatrics* 2015;136:e1395–406.
- 10) FAS-portalen, *Frågor och svar om FAS/FASD*.
- 11) Ericson, L., Magnusson, L. & Hovstadius, B. *Hälsoekonomisk studie av barn och vuxna med fetalt alkoholsyndrom*, Nka Barn som anhöriga 2015:10.

Miljardkostnader för samhället

Ericson, L., Magnusson, L. & Hovstadius, B. (2016) *Societal costs of fetal alcohol syndrome in Sweden*. Eur J Health Econ.

Ericson, L., Magnusson, L. & Hovstadius, B. *Hälsoekonomisk studie av barn och vuxna med fetalt alkoholsyndrom*, Nka Barn som anhöriga 2015:10.

Utblick: Drickande bland gravida vanligast i Europa

- 1) Popova S, Lange S, Probst C, Gmel G, Rehm J. *Estimation of national, regional, and global prevalence of alcohol use during pregnancy and fetal alcohol syndrome: a systematic review and meta-analysis* Lancet Glob Health. 2017 Jan 13. pii: S2214-109X(17)30021-9.
- 2) WHO | *Global status report on alcohol and health 2014. South Africa Country Profile*. World Health Organization, Geneva; 2014.
- 3) Chudley, AE. *Fetal alcohol spectrum disorder: counting the invisible—mission impossible?*. Arch Dis Child. 2008; 93: 721–722.

”Livsviktigt för folkhälsan”

Stockwell, T., Norström, T., Angus, C., Sherk, A., Ramstedt, M., Andréasson, S., Chikritzhs, T., Gripenberg, J., Holder, H., Holmes, J. & Mäkelä, P. (2017). *What are the public health and safety benefits of the Swedish government alcohol monopoly?* Victoria, BC: Centre for Addictions Research of BC, University of Victoria, Victoria, BC, Canada.

